

TROBALLE EXPRESSIVES I OPCIONS DISCUTIBLES EN LA VERSIÓ RIBIANA DE L'ODISSEA

Jordi Cors i Meya

Les característiques sobresortints de la doble tasca traductora del poema homèric acomplerta per Riba, el bon acolliment popular i els comentaris positius que ha rebut, amb una unanimitat molt remarcable, per part dels especialistes són aspectes referents al nostre tema que convé tenir en compte prèviament, sobre els quals remeto a la corresponent interpretació que en un altre lloc he dut a terme d'antuvi, recentment publicada¹. Ara passaré a examinar, distribuint-ne l'exposició en dos apartats ben distints i complementaris tot prescindint de moment dels assumptes mètrics, les pertinents dades concretes que he aplegat en una expressa lectura completa i seguida de la traducció ribiana, confrontada sistemàticament amb l'original grec. He centrat l'atenció, de fet, en el text de la segona versió de l'*Odissea*², deixada

¹ Vègeu J. CORS I MEYA, «La traducció de l'«Odissea» per Carles Riba», dins *Actes del Simposi Carles Riba*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1986, pp. 61-71. Hi figura una visió general introductòria, la qual permet de situar millor, dintre el seu marc oportú, les qüestions que a continuació seran analitzades.

² La segona versió fou publicada d'entrada en edició de bibliòfil: HOMER, *L'Odissea*, novament traslladada en versos catalans per Carles Riba, ornada amb gravats sobre fusta d'E.-C. Ricart, Barcelona 1948, 2 volums. Després, amb un text idèntic, en l'edició manual que continua trobant-se avui dia a les llibreries: HOMER, *L'Odissea*, novament traslladada en versos catalans per Carles Riba; Editorial Alpha, Barcelona 1953. Per tal de fer-ne més accessible la consulta, doncs, les citacions o referències de l'esmentada segona versió o edició seran fetes d'acord amb la publicació més difosa de l'any 1953.

per Riba als lectors com a realment definitiva³, que esdevé la culminació d'un procés fidel i creatiu, resultat d'una llarga evolució i labor poètica individuals, al capdavall remotament equiparables, podríem dir, a la perllongada tradició oral col·lectiva que féu possible l'esclat final dels poemes homèrics. Per tant, aquí tractaré sobretot d'aquesta segona edició odissenca; de tota manera, de vegades també portaré a col·lació més endavant, amb preferència per raons comparatives, alguns trets o determinats passatges de la primera edició⁴ o bé, accessòriament, d'alguna altra obra ribiana que calgui adduir-hi.

A. Troballes expressives

Les troballes expressives que Riba ens ofereix són innumbrables i il·lustren d'una forma molt immediata l'alta qualitat i la vàlua rellevant de la traducció catalana de l'*Odissea* que ha pervingut a compondre. En presentaré tot seguit una selecció, però no pas a base de textos llargs, sinó cenyint-me a simples mots i a fórmules o expressions curtes. Em sembla una via ben a propòsit per a comprovar sinòpticament la profunda literalitat de Riba a traduir l'obra d'Homer, el seu domini de les solucions naturals i senzilles de la llengua, i la riquesa conceptual i imaginativa que desplega en traslladar els epítets grecs i en fer servir girs sorprenents o bé populars, col·loquialismes i dialectalismes, l'ús dels quals no implica de cap manera que sigui vulgar el llenguatge de la versió, sinó al contrari, vivent i noble. Així mateix, confegida de petites peces, la mostra pot ser més extensa i més suggeridora dels abundosos contextos bellíssims en què estan compresos els exemples mencionats ara només aïlladament⁵.

³ És sens dubte definitiva relacionant-la amb la primera versió, ja que la segona versió justament fou l'última que Riba ens lliurà havent efectuat una revisió a fons del primer text sense defugir cap problema. Ara bé, no ho és evidentment en un sentit absolut, de conformitat amb el que afirma ell mateix a «Uns mots del traductor», dins HOMER, *L'Odissea* (Barcelona 1953): «... tota traducció, és sempre per força provisional» (p. 8).

⁴ HOMER, *Odissea*, traducció de Carles Riba, Editorial Catalana, Barcelona [1919], 3 volums.

⁵ Cal advertir que a la llista que segueix no hi ha sinó una classificació purament indicativa; cerca tan sols de posar en un cert ordre els elements de la selecció realitzada. En diversos casos, els límits no resulten clars: seria igualment defensable, doncs, de col·locar algunes expressions en un altre lloc de la llista o, fins i tot, en més d'un lloc alhora. Per tal de no multiplicar en excés les dades, esmentaré normalment només una de les possibles variants de cada exemple escollit, precisant un dels versos en què surt; si adesiara en dono

I – Expressions curtes ben resoltes: introductòries, il·latives, expletives, exhortatives, asseveratives, negatives...

1. «Tal havent dit» (p. 81a / p. 212c) // «Tal deia ell» (pp. 104a, 359a)
ὡς εἰποῦσ' <α> (4, 425) / Ὡς εἰπὼν (11,627) //
Ὡς ἔφατ' <ο> (5, 225; 20, 320)
2. «I vet aquí» (p. 229b / p. 232a)
δ' (... τάδε εἶρω) (13,7) / δέ (τίς ἐστι λιμήν) (13, 96)
3. «Doncs a veure» (p. 189b) // «Mes a veure» (pp. 88c, 208b)
ἀλλ' ἄγετ' <ε> (10, 460) / ἀλλ' ἄγε (4, 669; 11, 492)
4. «doncs» (p. 87b / p. 249c / p. 250c)
μέν (4, 624) // γάρ (14, 115) // ἀλλ' <ά> (14,151)
5. «si de cas» (p. 291a)
(παρφάσθαι, ὅτε) κεν (16, 287)
6. «què sé jo» (p. 368a)
(εἶ...) / ὥδε (μάλα ἐξαπίνης) (21, 195-196)
7. «vés a saber» (p. 134c / p. 375b)
πῶς (7, 306) // ῥά νύ που (21, 398)
8. «val a dir» (p. 249c)
γάρ που (...) γε (14, 119)
9. «cuita <!>» (p. 242c)
ἀλλὰ (...) / (...) αὐτίκα (13, 363-364)
10. «aire <!>» (p. 65c)
καπραλίμως (3, 418)
11. «Ah, creu-me» (p. 183c)
σέ φημι (10, 284)
12. «oi tant» (p. 250b) // «i tant!» (p. 283b)
τοι (14, 132) // καί (16, 37)

---

més informació, no serà mai amb una pretensió exhaustiva. Ultra això, poso entre parèntesis, tant en el text ribià com en el d'Homer, les paraules que aquí no interessin directament, però que ajuden a copsar o definir millor el significat de les altres paraules que són citades. En tals condicions, és a dir, quan es tracta dels mots al·ludits, no sempre he considerat necessari d'explicitar també l'extraordinària correspondència textual que s'hi dona; així, en el primer grup d'exemples (cf. 1, 2, 5 i 6), a fi de subratllar-ne la concisió, m'ha semblat preferible de no incorporar-hi l'equivalència catalana dels mots originals que he situat entre parèntesis.

Faré sistemàticament les citacions segons la numeració dels hexàmetres grecs, ja que Riba no numera els seus; ara bé, per facilitar-ne la localització, hi afegiré la pàgina (acompanyada d'a, part de dalt; b, part del mig; c, part de baix) de la ja referida edició manual de l'any 1953.

13. «Té (...) no falla» (p. 303c) // «Ara (...) sí que» (p. 382b)
νὺν μὲν δὴ μάλα πάγχυ (17, 217 / 22, 195)
14. «ni pensar-hi» (p. 261b)
οὐκ (...) ἔμπης (14, 481)

II – *Breus expressions formulàries molt encertades, sobretot per la bellesa descriptiva, fidel a l'original homèric, de la traducció que inclouen dels epítets.*

1. «Zeus, que els núvols aplega» (p. 97c)
νεφεληγερέτα Ζεὺς (5, 21)
2. «Zeus que al lluny mira» (p. 73b) //
«Zeus, que al lluny del lluny mira» (p. 42c)
εὐρύοπα Ζεὺς (4, 173 / 2, 146)
3. «Zeus que en el llamp es delecta» (p. 130b)
Διὶ τερπικεραύνῳ (7, 164)
4. «la deessa d'ulls clars, Atenea» (p. 24b) //
«la dels ulls lluents, Atenea» (p. 115b)
Θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη (1, 44) // γλαυκῶπις Ἀθήνη (6, 41)
5. «Posidó (...) cabellblau!» (p. 172a)
Ποσειδάων (...) κυανοχαῖτα (9, 528)
6. «Ares, l'esborra-nissagues» (p. 145c)
ἀΐδηλον Ἄρηα (8, 309)
7. «l'esclat matiner de l'Aurora» (p. 232a)
φάος Ἡοῦς ἠριγενείης (13, 94)
8. «amb dits de rosa, l'Aurora» (p. 65a)
ρόδοδάκτυλος Ἡώς (3, 404)
9. «l'Aurora brillosa» (p. 73c)
Ἡοῦς (...) φαινῆς (4, 188)
10. «la molt discreta Penèlope» (p. 312a)
περίφρων Πηνελόπεια (17, 492)
11. «Raça de Zeus» (... en giny tan fèrtil, Ulisses!) (p. 103 //
p. 381b)
διογενῆς (...) πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ (5, 203 / 22, 164)
12. «podrissó de Zeus, Menelaos» (p. 69a) //
«Menelau, podrissó de Zeus» (p. 75b)
διοτρεφῆς ὦ Μενέλαε (4,26) // Μενέλαε διοτρεφῆς (4, 235)
13. «Mèntor, llengua enfadada, esperit sense esma» (p. 45c)
Μέντορ ἀταρτηρέ, φρένας ἠλέε (2, 243)

14. «el Nèrit, tot ell vestit de boscúria» (p. 242b)
Νήριτόν (...) καταειμένον ὄλη (13, 351)
15. «Argo, tothom en va ple» (p. 216a)
Ἄργῳ πασιμέλουσα (12, 70)
16. «l'estatge romàtic de l'Hades» (p. 191c)
Ἄϊδεω (...) δόμον εὐρώεντα (10, 512)
17. «i les dones de fonda cintura» (p. 57a)
βαθυζώνους τε γυναῖκας (3, 154)
18. «els aqueus de flotants cabelleres» (p. 38b)
κάρη κομόωντας Ἄχαιούς (2, 7)
19. «rodamón de malastre» (p. 375b)
κακῶν ἔμπαιος ἀλήτης (21, 400)
20. «els morts de testes inanes» (p. 192b) //
«els difunts i llurs testes inanes» (p. 194b)
νεκῶν ἀμενηνά κάρηνα (10, 536 / 11, 29)
21. «el dia en què es torna» (pp. 19c, 35a)
νόστιμον ἡμᾶρ (1, 9 i 354)
22. «una mort espadada» (p. 23a / p. 94a)
αἰπὺν ὄλεθρον (1,11) // φόνον αἰπὺν (4, 843)
23. «les meves dolors sospiroses» (p. 155b)
ἐμὰ κήδεα (...) στονόεντα (9, 12)
24. «fletxes ploroses» (p. 364a)
στονόεντες δῖστοί (21, 60)
25. «(vessant) ufana de llàgrimes» (p. 85a)
θαλερὸν (κατὰ) δάκρυ (χέοντα) (4, 556)
26. «la mort que en dol ens aplanà» (pp. 198c, 409b)
τανηλεγέος θανάτοιο (11, 171; 24, 135)
27. «(ens donariem ... el gust) de la freda plorada» (p. 200a)
κρυεροῖο (τεταρπώμεσθα) γόοιο (11, 212)
28. «aquest ventre insondable» (p. 304a)
ἦν γαστέρ' ἀναλτον (17, 228)
29. «un son sense fites» (p. 134a)
ὑπνον (...) ἀπείρονα (7, 286)
30. «dins la nit immortal» (p. 263b)
νύκτα δι' ἀμβροσίην (15, 8)
31. «cavalls de la bella crinera» (p. 67b)
καλλίτριχας ἵππους (3, 475)
32. «les belles vaques frontudes» (p. 222a)
καλαὶ βόες εὐρυμέτωποι (12, 262)

33. «des mules d'unglot poderós» (p. 122a)
ἡμιόνους κρατερώνυχας (6, 253)
34. «els llors urparuts» (p. 181c)
λύκοι κρατερώνυχες (10, 218)
35. «i lleons amb un ull tot guspira» (p. 212a)
χαροποί τε λέοντες (11, 611)
36. «uns arbres altívols» (p. 105b)
δένδρεα μακρά (5, 238)
37. «el llarg avet que s'encela» (p. 105b)
ἐλάτη (...) οὐρανομήκης (5, 239)
38. «un roure d'altiva crinera» (p. 225c) //
«roure (...) d'encelat fullam» (p. 256a)
δρυὸς ὕψικόμοιο (12, 357 / 14, 328)
39. «el cel ferrís» (p. 274a)
σιδήρεον οὐρανόν (15, 329)
40. «els puigs ombradissos» (p. 106c)
ὄρεα σκιδόντα (5, 279)
41. «un vi ple de flama» (p. 67a) // «un vi ple de foc» (p. 282c) //
«el negre vi ple de flama» (p. 313b)
αἶθοπα οἶνον (3, 459 / 16, 14 / 17, 536)
42. «el vi que dóna un cor d'home» (p. 87a)
εὐήνορα οἶνον (4, 622)
43. «un vi com un sucre» (p. 283c)
μελιηδέα οἶνον (16, 52)
44. «la bella copa bessona» (p. 54a)
καλὸν δέπας ἀμφικύπελλον (3, 63)
45. «una pica d'ombra allargada» (p. 343a)
δολιχόσκιον ἔγχος (19, 438)

III – *Altres fórmules o bé frases destacables per l'especial destresa narrativa, unida a una precisa conformitat amb el relat èpic grec, amb què tota la proposició està elaborada.*

1. «Però a veure, parla i esbrina'm això amb franquesa»
(p. 30a)
ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἶπε καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον (1, 206)
2. «i el meu cor generós va deixar-se convèncer» (p. 190b)
αὐτὰρ ἔμοί γ' ἐπεπίθετο θυμὸς ἀγήνωρ (10, 475)

3. «Doncs, anant-hi pensant, així
això li semblà preferible»
(p. 118c // p. 386c)
ὡς ἄρα οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι (6, 145 // 22, 338)
ὦδε δέ
4. «i el meu cor ho veia tot negre» (p. 186c)
κακά δ' ὄσσετο θυμός (10, 374)
5. «i el cor em feia una obscura bullida» (p. 81a)
πολλά δέ μοι κραδίη πόρφυρε (4, 427)
6. «I el cor li lladrava pels dintres» (p. 349b)
κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει (20, 13)
7. «Ella, un neguit devorant l'aombra» (p. 90a)
τήν δ' ἄχος ἀμφεχύθη θυμοφθόρον (4, 716)
8. «no està bé fer dol tot el temps sense tria» (p. 321b)
κάκιον πενήμεναι ἄκριτον αἰεὶ (18, 174)
9. «menjant-nos el cor de fatiga i tristeses» (p. 157c)
ὀμοῦ καμάτω τε καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἔδοντες (9, 75)
10. «però ella, ni un mot volà dels seus llavis» (p. 299a)
τῇ δ' ἄπτερος ἔπλετο μῦθος (17, 57)
11. «tot joïós de saber que el seu fill talment cimejava» (p. 210a)
γηθουσὺνη δ' οἱ υἱὸν ἔφην ἀριδείκετον εἶναι (11, 540)
12. «i amb els mals li ve la vellesa» (p. 199b)
χαλεπὸν δ' ἐπὶ γῆρας ἰκάνει (11, 196)
13. «a veure si els ulls li enraonen» (p. 412b)
αἱ κέ (...) φράσσεται ὀφθαλμοῖσιν (24, 217)
14. «que un déu els feia valença» (p. 410c)
ὁ ῥά τις σφι θεῶν ἐπιτάρροθος ἦεν (24, 182)
15. «van retrobar, felixos, el llit d'antany i el seu pacte»
(p. 401c)
ἀσπάσιοι λέκτροιο παλαιοῦ θεσμὸν ἴκοντο (23, 296)
16. «per tal que, mesclant-nos/
en la colga i l'amor, ens puguem fiar l'un de l'altre» (p. 185b)
ὄφρα μιγέντε/
εὐνή καὶ φιλότητι πεποιθόμεν ἀλλήλοισιν (10, 334-335)
17. «van fruir de l'amor, restant l'un en braços de l'altre»
(p. 104c)
τερπέσθην φιλότητι, παρ' ἀλλήλοισι μένοντες (5, 227)
18. «i aquest viatge ens farà més endins en la nostra avinença»
(p. 269a)
ἦδε δ' ὁδὸς καὶ μάλλον ὁμοφροσύνῃσιν ἐνήσει (15, 198)

19. «dos gossos com dos llampacs *que* el seguien» (p. 38b // p. 299a)
τῶ γε δὺω κύνες ἀργοὶ ἔποντο (2, 11 / 17, 62)
20. «I va coïgar-se el sol, i ombrejaven tots els camins» (p. 278b)
δύσετό τ' ἠέλιος σκιάωντό τε πᾶσαι ἀγυαί (15, 471)
21. «la qual ha d'occir-te/
aclararat sota una vellesa ufanosa» (p. 197c)
ὅς κέ σε πέφνη/
γήρα ὕπο λιπαρῶ ἀρημένον (11, 135-136)
22. «per al dia que Zeus acompleixi el treball de les tornes»
(p. 298c)
αἶ κέ ποθι Ζεὺς ἀντιτα ἔργα τελέσσει (17, 51)
23. «i les arrels de l'ull petaven del foc que hi prenia» (p. 168a)
σφαραγεῦντο δέ οἱ πυρὶ ρίζαι (9, 390)
24. «i el terra tot era sang viva» (p. 386a)
δάπεδον δ' ἔπαν αἵματι θῦε (22, 309)

IV – *Simples mots o girs de pocs mots remarcables pel fet de ser ben genuïns i a la vegada corresponents al contingut i al to del text d'Homè respectivament; se'n poden distingir de col·loquials, dialectals, arcaïtzants, literaris..., o bé, senzillament, alguns d'entre els abundants que excel·leixen a la versió per la gràcia i la força que tenen.*

1. «Pren-t'ho amb calma» (p. 251b)
ἀλλά ἔκηλος (14, 167)
2. «em doni tranquil la gran vida» (p. 47c)
εὐφραίνεσθαι ἔκηλον (2, 311)
3. «van girar-se a la dansa» (p. 325b)
εἰς ὀρχηστύν (...) / τραψάμενοι (18, 304-305)
4. «ventant a riure» (p. 47b)
γελάσας (2, 301)
5. «es morien de riure» (p. 319b)
γέλω ἔκθανον (18, 100)
6. «(l'illa,) terbolinàvem corrent-la» (p. 160c)
(νῆσον...) ἐδινεόμεσθα κατ' αὐτήν (9, 153)
7. «gastant insolència» (p. 87b)
ἔβριον ἔχοντες (4, 627)
8. «Zeus me'n guard» (p. 62c)
Ζεὺς τό γ' ἀλεξήσειε (3, 346)
9. «Zeus et dó» (p. 319c)
Ζεὺς τοι δοίη (18, 112)

10. «es fa fort que té noves» (p. 313a)
στεύται (...) ἀκούσαι (17, 525)
11. «no es treu cap a res» (p. 84c)
οὐκ ἄνυσίν τινα δῆομεν (4, 544)
12. «tant se'ls en dóna» (p. 164b)
οὐ (...) ἀλέγουσιν (9, 275)
13. «No t'enquimeris amb mi» (p. 399a)
μή μοι (...) σκύζευ (23, 209)
14. «i no facis preguntes!» (p. 330c)
μηδ' ἐρέεινε (19, 42)
15. «tot va en doïna» (p. 40a)
τὰ (...) πολλὰ κατάνεται (2, 58)
16. «me'n dono vergonya» (p. 321c)
αἰδέομαι γάρ (18, 184)
17. «Sembla la vella del forn!» (p. 317a)
γρηῖ καμινοῖ ἴσος (18,27)
18. «has fet el report per brins» (p. 62b)
κατέλεξας (3, 331)
19. «te la porten votada» (p. 315b)
κακὰ φρονέουσιν (17, 596)
20. «(He comprès,) me'n faig càrrec» (p. 303a)
(γινώσκω,) φρονέω (17, 193)
21. «No m'hi veig d'alegria!» (p. 422b)
ἦ μάλα χαίρω (24, 514)
22. «vull que es galegi l'hoste» (p. 131a) //
«amb un que el galeja» (p. 142c)
ξεῖνον (...) ξεινίσσομεν (7, 190) // φιλέοντι (8, 208)
23. «vas de tronc» (327c)
ὀμιλεῖς (18, 383)
24. «que no miri de treure / pas el nas» (p. 369b)
μή τι θύραζε / προβλώσκειν (21, 238-239)
25. «a veure què passa» (p. 372b)
ὄφρα ἴδωμεν (21, 336)
26. «i acaramullaràs la foguera» (p. 192a)
πυρῆν τ' ἐμπλησέμεν (10, 523)
27. «callant i a la feïna» (p. 369b)
ἀκῆν (...) παρὰ ἔργω (21, 239)
28. «ni mai el sol (...) no hi dardava» (p. 112c)
οὔτε ποτ' ἠέλιος (...) ἔβαλλεν (5, 479)

29. «i així covava la pena» (p. 431a) //
 «i acreix en son cor la gran pena» (p. 199b)
 πένθος ἀέξων (24, 231) // μέγα δέ φρεσι πένθος ἀέξει (11, 195)
30. «té tots els maís» (p. 307a)
 ἔχεται κακότητι (17, 318)
31. «ara, he fet molt el boig» (p. 320b)
 πολλά δ' ἀτάσθαλ' ἔρεξα (18, 139)
32. «després d'envinar-me el senderi» (p. 170a)
 δαμασσάμενος φρένα οἴνω (9, 454)
33. «¿És que el vi t'ha pujat al cap?» (p. 328a)
 ἦ ῥά σε οἶνος ἔχει φρένας (18, 391)
34. «I ara, ¿què s'empatolla aquest gos (carregat de malícia)?»
 (p. 304c)
 ὦ πόποι, οἶον ἔειπε κύων (ὄλοφώϊα εἰδώς) (17, 248)
35. «mirant amb mal ull» (p. 328a)
 ὑπόδρα ἰδών (18, 388)
36. «i com rotava el beverri!» (p. 167b)
 ὁ δ' ἐρεύγετο οἴνοβαρείων (9, 374)
37. «(la maror...) / amb un terrible rot» (p. 110c) //
 «que rotaven cap a la costa» (p. 111c)
 (μέγα κύμα...) / δεινὸν ἐρευγόμενον (5, 402-403) //
 τὰ τ' ἐρεύγεται ἠπειρόνδε (5, 438)
38. «un botí de clarícies» (p. 76a) // «prendre clarícies» (p. 177b)
 φρόνιν (...) πολλήν (4, 258) // πεύθεσθαι (10, 100)
39. «i vingueren/ a gitar-se» (p. 81c)
 ἔπειτα/ (...) εὐνάζοντο (4, 448-449)
40. «invocant (...) amb pregueres» (p. 195a)
 ἐπεύξασθαι (11, 46)
41. «sanglotant que em nuava» (p. 176c)
 βαρέα στενάχοντα (10, 76)
42. «brandant les mans en un ram de deliri» (p. 168b)
 χερσὶν ἀλύων (9, 398)
43. «(va beure i menjà'...) / a cremadent» (p. 121c)
 (πίνε και ἤσθε...) / ἀρπαλέως (6, 249-250)
44. «(oferint-los) a cor què vols de la presa» (p. 240a)
 (καί σφιν) μενοεικέα ληϊδα (δῶκα) (13, 273)
45. «a recer de mort i vellura» (p. 101b)
 ἀθάνατον και ἀγήραον (5, 136)

46. «pel tirat del cos i la parla» (p. 46b) //
 «ni en el tirat ni en la planta» (p. 103c)
 ἤμὲν δέμας ἠδὲ καὶ αὐδὴν (2, 268) // οὐ δέμας οὐδὲ φωνήν
 (5, 212)
47. «que enamoren de veure» (p. 232b)
 θαῦμα ἰδέσθαι (13, 108)
48. «el negre sangprès de les nafres» (p. 411a)
 μέλανα βρότον ἐξ ὤτειλέων (24, 189)
49. «un manic deplorable, amb molts anys a l'esquena»
 (p. 307b)
 πτωχῶ λευγαλέω (...) ἠδὲ γέροντι (17, 337)
50. «imatges d'aquells que es cansaren» (p. 405c) //
 «fantasmes dels que han basquejat a la terra» (p. 208a)
 εἰδῶλα καμόντων (24, 14) // βροτῶν εἰδῶλα καμόντων
 (11, 476)
51. «tota enfellonida» (p. 31b)
 ἐπαλαστήσασα (1, 252)
52. «fe' el drogo» (p. 304a)
 πτώσσων (17, 227)
53. «barrejar» [= «saquejar»] (p. 54c)
 ἐξαλαπάξει (3, 85)
54. «fantasiant» (p. 26b)
 ὀσσόμενος (...) ἐνὶ φρεσίν (1, 115)
55. «regalar-se» (p. 69a) / «regalant-nos» (p. 180c)
 θοινηθῆναι (4, 36) // δαινόμενοι (10, 184)
56. «jaquí» (p. 127c)
 λίπε (7, 79)
57. «somicaven» (p. 90b)
 μινύριζον (4, 719)
58. «engalipar-te» (p. 258b)
 ἠπεροπεύειν (14, 400)
59. «feinejava» (p. 282c)
 ἐπονείτο (16, 13)
60. «alzinant-se» (p. 231c) / «s'alzinava» (p. 231c)
 ἀειρόμενοι (13, 83) / ἀείρετο (13, 84)
61. «em metjarà» (p. 172a)
 ἰήσεται (9, 520)
62. «jaiet» (p. 250a / p. 316b)
 γεραιέ (14, 131) // γέρον (18, 10)

63. «bergant» (p. 102c)
ἀλιτρός (5, 182)
64. «rodaventures» (p. 308c)
ἀλήμονες (17, 376)
65. «un mossega» (p. 255a)
τρώκτης (14, 289)
66. «un mort de gana» (p. 303c)
κακός (17, 217)
67. «molt curt de gambals» (p. 414a)
οὐ τι μάλ' ἀρτίφρων (24, 261)
68. «golafràs» (p. 304a)
μολοβρόν (17, 219)
69. «gallòfol ronser» (p. 304a)
πτωχόν ἀνιηρόν (17, 220)
70. «empastifa-dinades» (p. 304a)
δαιτῶν ἀπολυμαντήρα (17, 220)
71. «moridors» (pp. 117c, 200a)
βροτῶν (6, 119; 11, 218)
72. «el buf» (p. 199c) / «els bufs» (p. 192a)
ψυχὴν (11, 205) / ψυχαί (10, 530)
73. «l'ombra» (p. 207c) / «les ombres» (p. 210a)
ψυχὴ (11, 467) / ψυχαί (11, 541)
74. «l'ànima» (p. 197c) // «l'esperit» (p. 406b)
ψυχὴν (11, 141) // ψυχὴ (24, 35)

V – *Mots o expressions de tema mariner. Atès que el retorn d'Ulisses a la pàtria és l'assumpte central de l'acció de l'Odissea, resulta lògic que les referències al mar hi siguin molt copioses, car viatjant a través d'ell l'heroi arriba al capdavant al seu casal d'Ítaca. Per això, he reunit en un grup específic els exemples de la tria prèvia relacionats amb el món del mar i la navegació; la distribució interna s'ajusta, però invertint-ne l'ordre, als tres grups generals anteriors.*

1. «l'areny de la riba» (p. 92a)
θίνα θαλάσσης (4, 779)
2. «rompent de l'onada» (p. 81a) // «batent de l'onada»
(p. 81c) // «trençall de l'onada» (p. 172c)
ῥηγμῖνι θαλάσσης (4, 430 / 4, 449 / 9, 547)
3. «assegut riba mar» (p. 99c)
ἐπ' ἀκτῆς (...) καθήμενος (5, 82)

4. «amarina un vaixell» (p. 32a)
νη' ἄρσας (1, 280)
5. «vaig fendir l'abisme» (p. 133c)
τόδε λαίτμα διέτμαγον (7, 276)
6. «ei gran avenc de les ones» (p. 102b)
μέγα λαίτμα θαλάσσης (5, 174)
- .....
7. «i sorrà amb una estiba de fusta» (p. 106a)
πολλήν δ' ἐπεχέυατο ὄλην (5, 257)
8. «batien l'escuma amb la pala» (p. 85c)
πολιήν ἄλα τύπτον ἔρετμοῖς (4, 580)
9. «I tot ei dia tibà el velam de la nau viatgera» (p. 193c)
τῆς δὲ πανημερίης τέταθ' ἰστία ποντοπορούσης (11, 11)
- .....
10. «amb ei negre ràpid navili» (p. 185b)
θοῆ σὺν νηῖ μελαίνῃ (10, 332)
11. «el vaixell de la proa blavenca» (p. 218b)
νεὸς κυανοπρόριο (12, 148)
12. «la nau igualada» (p. 271c)
νηὸς εἴσης (15, 280)
13. «a bord de la nau ben bancada» (p. 225c) //
«a bord de la nau ben pontada» (p. 302a)
ἔυσσέλμου ἐπὶ νηὸς (12, 358 / 17, 160)
14. «els amanosos remes» (p. 197b) // «el seu rem manegívol»
(p. 214b) / «un rem manejable» (p. 400c)
εὐήρε' ἔρετμά (11, 125) // εὐήρες ἔρετμόν (12, 15 / 23, 268)
15. «vaixells amb galtes de mangre» (p. 159c)
νέες (...) μιλοπαρήοι (9, 125)
16. «vaixells amb la galta pintada de mangre» (p. 197b)
νέας φοινικοπαρήους (11, 124)
17. «la mar blanquinosa» (p. 110c)
ἄλὸς πολιοῖο (5, 410)
18. «les molles carreres» (pp. 94a, 54b) //
«per sobre la humida» (p. 25c)
ὕγρα κέλευθα (4, 842; 3, 71) // ἐφ' ὕγρην (1, 97)
19. «les revesses onades» (p. 141c)
ἀλεγεινά (...) κύματα (8, 183)
20. «pels peixosos camins» (p. 57c)
ἰχθυόεντα κέλευθα (3, 177)

21. «la mar poblada de reixos» (p. 79c)
πόντον (...) ἰχθυόεντα (4, 381)
22. «la mar espaiosa» (pp. 227a, 47a)
εὐρέϊ πόντῳ (12, 401; 2, 295)
23. «mar d'immensos passatges» (p. 81a)
θαλάσσης εὐρυπόροιο (4, 432)
24. «al fons de la mar infinita, escumosa» (p. 83b)
κατὰ πόντον ἀπείρονα κυμαίνοντα (4, 510)
25. «l'ampla esquena marina» (pp. 56c, 79a) //
«l'ampla esquena del pèlag» (p. 77c)
εὐρέα νῶτα θαλάσσης (3, 142; 4, 362 / 4, 313)
26. «una mar tan gran» (p. 62a) //
«(per haver mesurat) la gran faixa del pèlag» (p. 57c)
πέλαγος μέγα τοῖον (3, 321) // πέλαγος μέγα (μετρήσαντες)
(3, 179)
27. «per la mar infecunda» (pp. 49b, 101b, 244b)
πόντον ἐπ' ἀτρύγετον (2, 370; 5, 140; 13, 419)
28. «les sínes ferestes del mar que no lleva collita» (p. 98c)
δεινούς κόλπους ἀλὸς ἀτρυγέτοιο (5, 52)
29. «enmig de la mar calitjosa» (p. 61a)
ἐν ἡεροιδεῖ πόντῳ (3, 294)
30. «la mar violeta» (p. 99a)
πόντου (...) ἰοιδέος (5, 56)
31. «l'ona vinosa» (pp. 51a, 61a) // «l'estesa vinosa» (p. 119b)
οἶνοπα πόντον (2, 421; 3, 286 / 6, 170)
32. «enmig de les aïtes aigües vinoses» (p. 101b)
μέσῳ ἐνὶ οἶνοπι πόντῳ (5, 132)
33. «l'ona purpúria» (p. 51b)
κῦμα / (...) πορφύρεον (2, 427-428)
34. «l'onada bullent de la mar brogidora» (p. 231c)
κῦμα (...) / πορφύρεον (...) πολυφλοίσβοιο θαλάσσης (13,
84-85)

La llista anterior, per llarga que sigui, és inevitablement molt incompleta. A més, ni tan sols esdevé factible de realitzar-ne aquí un comentari adient per insistir en les nombroses característiques positives de la versió ribiana, o bé per observar alguna expressió en què, tot i no ser en certs detalls la correspondència literal externament estricta, Ribà assoleix una exactitud pregona i una força descriptiva admira-

bles⁶. La comparació amb el text grec permet tanmateix en cada cas d'avaluar oportunament l'encert i la qualitat poètica de la traducció catalana.

Per cloure aquest apartat, de tota manera, vull posar en relleu un punt particularment interessant. Riba, empès per la riquesa i vitalitat de l'èpica homèrica i dels recursos narratius que li són propis⁷, també s'identifica en un altre sentit amb Homer deixant-se endur per la seva llibertat compositiva: encara que tendeix en principi a traduir idènticament, per respecte a l'original, els mots o passatges que allí són idèntics, no s'està de traslladar diferentment expressions gregues iguals, o bé de donar una mateixa versió a expressions gregues equivalents però distintes, sempre que el context respectiu, com a marc peculiar on es perfila el significat concret de les paraules, o el ritme poètic del vers li ho aconsellen. D'exemples, se'n podrien aduir molts, fins i tot sense sortir dels límits estrets de la selecció precedent. En recordaré alguns⁸:

a) Traducció diferent de termes o girs homèrics iguals: i, 13; ii, 2, 4, 11, 20, 23 i 24, 33 i 34, 38, 41; iv, 1 i 2, 19 i 20, 29, 50, 72-74; v, 2, 5 i 6, 18, 20 i 21, 25, 26, 27 i 28, 31 i 32, 33 i 34. Hi afegiré només un altre testimoni, recollit entre els abundosos que no figuren en la llista oferta anteriorment:

«Telèmac, fill d'Ulisses el divinal, que l'amava» (p. 297a) //

«Telèmac, el fill dilecte d'Ulisses» (p. 376b) /

«Τελῆμαχ/ (...) el fill dilecte d'Ulisses» (pp. 281a, 357c)

Τηλέμαχος, φίλος υἱός Ὀδυσσεύος θεῖοιο (17, 3 // 21, 432 / 15, 554; 20, 283)

Aquí el motiu de la variació és el ritme poètic, que fa que Riba es decanti de vegades a encavallar la traducció del vers formulari grec entre dos versos catalans, o també a prescindir de la versió d'un epítet usual (θεῖοιο).

b) Traducció coincident de termes (o girs) homèrics distints: ii, 22;

⁶ Com a exemples d'una certa manca de literalitat externament estricta, però ben compensada per la força descriptiva i l'exactitud de fons de l'expressió utilitzada, de la llista anterior es poden esmentar: ii, 6, 28; iv, 15, 47, 67.

⁷ Vegeu Carles RIBA, *op. cit.* (Barcelona 1953), pp. 12-13.

⁸ D'entre ells, val a dir que n'hi ha un petit nombre que són destacables més aviat pel valor expressiu de la divergència o l'assimilació resultants, i no pas, en canvi, sobretot pel fet d'haver emprat Riba una forma semblant o diversa quan li vénen imposades necessàriament pel sentit dels mots dins la frase; em refereixo a casos com el de ii, 33 i 34.

III, 4 o 9 i 5 o 6; IV, 22, 55; V, 15 i 16, 25 i 26. Hi ha, de fet, menys quantitat d'exemples d'aquest tipus, i Riba sovint hi aprofita simplement, però amb habilitat i justesa, la sinonímia de l'original.

Ara bé, s'ha de remarcar l'existència d'altres sèries d'exemples paral·lels, a penes inclosos en part dins la selecció presentada abans, que palesen endemés la cura del traductor a precisar a cada lloc l'ampli contingut semàntic de certs mots, relativament sinònims entre si i força utilitzats per Homer. Malgrat que no es tracta de l'únic grup de tals característiques, al·ludeixo principalment a φρήν, θυμός, νόος, κραδίη/κῆρ, ἦτορ, ψυχή⁹.

B. Opcions discutibles

Com a punt previ cal fer esment d'un aspecte que aquí convé només apuntar perquè exigeix un examen metòdic i minuciós, l'adequada exposició del qual resultaria desproporcionada a la seva presència efectiva, adesiara ben manifesta, però comparativament d'una importància secundària en conjunt. M'estic referint al tangible influx de l'obra de Victor Bérard¹⁰ sobre la segona versió ribiana de l'*Odissea*, no tan sols pel que fa a l'organització del poema en capítols i apartats, sinó també a algunes lliçons variants admeses i, sobretot, a nombroses solucions adoptades per Riba en refondre el text català.

Cenyint-me ara solament a l'organització del poema, en comptes de limitar-se a la divisió tradicional en vint-i-quatre cants, acompanyats de títols més o menys comprensius de llur contingut, com a la primera versió, a la segona, en canvi, distribueix tota l'*Odissea* en una «Invocació» preliminar i en tres grans capítols subdividits en apartats: «El viatge de Telèmac» (encapçalant set apartats), «Les aventures d'Ulisses» (encapçalant-ne tretze) i «La venjança d'Ulisses» (integrant els disset apartats finals). Per més que, dels quaranta-un epígrafs que

⁹ N'és una mostra parcial el cas acabat de citar de III, 4 o 9 i 5 o 6, i també el de IV, 72-74. En comenta altres casos, aportant dades estadístiques sobre la freqüència, en cinc cants de l'*Odissea* (i en ambdues *Nekyiai* pel que fa a ψυχή), d'alguns d'aquests vocables grecs i de les versions variades i alhora bastant coincidents que Riba en dóna, F. M. LORDA I ALAIZ, «Dues cales en la doble traducció de l'*Odissea* de Carles Riba», dins *Estudis Romànics* XIII (1963-1968), Barcelona 1970, pp. 351-355 (νόος, φρήν, θυμός) i p. 356 (ψυχή).

¹⁰ *L'Odyssee. «Poésie homérique»*, texte établi et traduit par Victor BÉRARD, Société d'Édition «Les Belles Lettres» (Association Guillaume Budé), Paris 1933² (1924), 3 volums.

Riba fa servir, vint-i-vuit ja figurin a la primera edició, almenys aproximadament, i la majoria d'aquests, com també dels nous, corresponguin als que els comentaris d'Eustaci i els escolis ens han transmès, la influència de Bérard resulta evident. En efecte, el segueix en la distribució bàsica tripartida, precedida de la «Invocació»; a més, dels tretze epígrafs nous, deu són del tot exactes als usats per Bérard, dos gairebé iguals i solament n'hi ha un de divers, amb la particularitat que cinc dels deu títols idèntics no provenen així de la tradició, sinó que Bérard els ha introduïts; i encara, Riba modifica alguns dels epígrafs emprats a la primera versió per apropar-los a la forma utilitzada pel traductor francès.

Ara bé, tanmateix Riba no accepta l'autoritat de Bérard indiscriminadament, sinó d'una manera crítica i ponderada. Fa servir l'edició bilingüe d'aquest autor amb el propòsit de millorar el resultat obtingut en la primera traducció catalana de l'*Odissea* quan la duu a terme per segona vegada trenta anys després. D'acord amb la doble fidelitat perseguida tothora, malda per refer i adequar més plenament el text traduït a l'economia de l'original d'Homer i al geni peculiar de la nostra llengua. És per això que té constantment davant la seva primera versió i s'hi fonamenta per modificar-la, si cal, amb l'ajut dels mitjans que li posen a l'abast els avanços dels estudis homèrics i del procés d'afinament i enriquiment experimentat per la llengua catalana d'ençà d'aleshores¹¹; l'obra de Bérard, doncs, esdevé només una concreta eina de consulta, bé que d'una particular importància. Riba treballa sobre el text grec editat per Bérard, prenent com a base de referència la traducció francesa corresponent, però, sobretot, partint sempre de la pròpia versió poètica anterior.

Tal mètode compositiu pot comprovar-se arreu, en múltiples detalls, al llarg de la segona traducció ribiana. N'és un cas paradigmàtic el damunt mencionat de la distribució del poema odissenc en capítols i episodis, on, com hem vist, Riba aprofita les aportacions de la primera versió que creu encertades, i alhora s'inspira, de vegades literalment, en moltes formulacions de Bérard que segons el seu parer poden enriquir-la, però val a dir que donant-los normalment un to i una expressió personals o bé canviant-ne l'ordre o certs elements del seu contingut. Així, per exemple, prescindeix dels capítols extrems (*Ouverture* i *Finale*) utilitzats per Bérard i situa llurs episodis —excepte la «Invocació»— a l'inici i a la fi, respectivament, dels grans capítols cen-

¹¹ Cf. Carles RIBA, *op. cit.* (Barcelona 1953), pp.8-9.

trals primer i tercer; endemés, juntament amb d'altres diferències ja indicades, en unes quantes ocasions Riba atorga als apartats un nombre d'hexàmetres distint del que Bérard presenta. Ultra això, no el segueix pas ni en la mera supressió ni en la inclusió en un lloc divers de l'habitual de determinats passatges del text transmès per tradició de l'*Odissea*; a tot estirar, Riba, sense suprimir-los —llevat d'uns pocs casos que més endavant examinaré (III, 3, 5, 7), la majoria d'interpretació no del tot segura—, posa entre claudàtors alguns dels abundants versos exclosos per Bérard, i encara, però rarament, alguns dels fragments també abundants que l'autor francès col·loca entre claudàtors en la seva edició crítica.

He tractat d'aquesta qüestió prèvia, entenent-la com a opció discutible, no perquè sigui inacceptable d'usar els instruments que hom té a l'abast; ben al contrari, és una actitud recomanable i d'una gran prudència científica i literària. El mateix Riba ho afirma clarament: «... un esbós fet per mi mateix abans [...] em fes servei, tant o més que qualsevol de les versions d'altri que només els traductors temeraris deixen de consultar»¹². Fins i tot, es podria afegir que deixar-s'hi influir resulta igualment positiu, almenys amb la condició de fer-ho d'una manera analítica i mesurada. No és en aquest sentit, doncs, que esdevé discutible l'opció descrita, sinó perquè, a part de ser la causa probable d'algunes concretes imprecisions o equivocacions o bé innovacions dubtoses —com la del tercer cas que a continuació comentaré—, Riba no esmenta pas enlloc ni la influència ni tan sols la inspiració rebuda¹³.

¹² Carles RIBA, «Uns mots del traductor», dins *Tragèdies de Sòfocles I* (Barcelona 1977² [1951]), p. 13.

¹³ Tal silenci resulta estrany, quan en altres ocasions Riba reconeix obertament l'ajut que li ha prestat en la seva tasca traductora una determinada versió; així ho fa en l'obra citada a la nota precedent (p. 14), referint-se a la traducció francesa de Sòfocles publicada per M. Paul Mazon. Intentant donar raó d'aquest silenci, F. M. LORDA, *Carles Riba, doble traductor de la «Odissea»*, Universidad de Barcelona [Resum de Tesi Doctoral], Barcelona 1973, p. 4, atribueix la manca de reconeixement del deute amb Bérard, per part de Riba, al concepte de patrimoni col·lectiu que hom sol tenir de les aportacions tècniques o, potser, més aviat a la polarització absorbent de l'esforç dut a terme, de caràcter sobretot poètic i no pas tècnic. No em sembla una explicació suficient ni prou clara. D'altra banda, tocant a l'influx de Bérard i al punt de partença que és per a la labor de refosa acomplerta per Riba la seva primera traducció de l'any 1919, vegeu l'exposició sintètica, a vegades no gaire precisa, del mateix F. M. LORDA, *op. cit.*, pp. 3-6. Com a contribució concreta, és interessant i il·lustrativa sobre el tema que ens ocupa l'anàlisi feta per aquest autor de la versió ribiana d'Od 17, 222; cf. art. cit. (Barcelona 1970), pp. 349-351.

I – *Pel que fa a les inexactituds en la traducció, com a primer tipus d'opcions —o, si més no, solucions efectives— discutibles o fins i tot errònies, el nombre de casos que hi he pogut descobrir és molt escàs. A tall d'exemple indicatiu n'examinaré només tres, en els quals, a més, resulta possible de comprovar el mètode de treball seguit per Riba a què abans he fet al·lusió*¹⁴.

1. ἐκ πεδίου, ἤλθον δὲ θοῆς παρὰ νηὸς εἴσης (3, 431)
«del pla, i vingueren de la ràpida nau ben igual» (ed. 1919, 1, p. 69b)
«de la plaine (...), venir aussi du fin croiseur» (Bérard, 1, p. 73)
«del pla, i vingueren també de la negra nau igualada» (ed. 1953, p. 66a)

Són curioses les equívocacions d'aquestes característiques, sense cap importància i fruit, senzillament, d'una distracció comprensible. Aquí, la versió de Bérard és ben normal, d'acord amb el seu estil no gaire literal i sovint concís; solament cal remarcar la traducció en un sol mot (*fin*) dels adjectius θοῆς i εἴσης. L'única influència que pot haver exercit sobre la segona edició ribiana es limita a la paraula *aussi*; almenys, i tot i que sigui per motius mètrics, Riba afegeix «també» al mig de l'hexàmetre. De fet, la versió modèlica per la seva exactitud, mot a mot, és la de l'any 1919, tanmateix una mica defectuosa mètricament (principalment pel seu final agut). Riba en parteix i pretén eliminar-ne els defectes; ho assoleix amb destresa, parcialment inspirant-se potser en Bérard —segons el que comparativament podem suposar— quan introdueix l'adverbi «també» per evitar sobre la preposició «de» l'accent secundari, el qual, d'altra banda, hem de considerar tan sols com un tret rítmic millorable, més que no pas com un autèntic defecte. La llàstima és que, probablement pel record immediat del «negre vaixell» (3, 423; p. 65c de l'ed. 1953) que acaba de traduir, Riba es confon i qualifica de «negra» la nau, en lloc d'anomenar-la correctament «ràpida». No hi ha cap raó textual ni mètrica que justifiqui aquest canvi. Es tracta, per tant, d'un simple error per inadvertència.

¹⁴ Respecte a les citacions del text grec i d'ambdues versions de Riba, segueixo el sistema ja assenyalat al final de la nota 5 i l'aplico també a la primera versió. A part, en els tres casos apuntats que d'entrada exposaré, destacaré amb lletra cursiva algunes paraules del segon text ribià, tot anunciant així el punt central del comentari corresponent.

2. ἀνδρῶν δυσμενέων ὃ τέ μοι εἴξειε πόδεσσι (14, 221)
 «aquell dels meus enemics que no s'esquivés a bell córrer»
 (ed. 1919, II, p. 122b)
 «*tout ce qui, devant moi, ne savait pas courir...*» (Bérard, II,
 p. 181)
 «dels enemics, tot aquell que no em cedia per cames» (ed.
 1953, p. 253a)

La solució donada no és acceptable: queda cagpirat el sentit. Quant a la traducció de Bérard, té aspectes poc convincents, però, en canvi, respecta bé el sentit general de l'expressió grega. Altrament, la primera versió ribiana és correcta; primfilant, se li pot discutir que relacioni el pronom μοι amb el nom precedent, en comptes de fer-ho amb el verb que segueix. A partir d'aquí, com sempre, Riba de nou elabora el vers i cerca de perfeccionar-lo; aquesta vegada ho realitza dotant-lo d'un ordre precís, del tot igual al del text homèric, i referint millor el pronom esmentat al verb εἴξειε; a més, aconseguix que la primera síl·laba no sigui àtona, detall d'un interès tanmateix relatiu, purament formal, com en un altre lloc hi haurà ocasió de comprovar¹⁵. I encara, utilitza per al final de l'hexàmetre un gir més literal i popular alhora: «per cames». Comet, però, l'error quan, en donar a εἴκω la traducció exacta de 'cedir' —la qual, unida al final mencionat, certament es pot qualificar de troballa expressiva—, no exclou de la segona versió la negació emprada abans per Bérard i per ell mateix, perquè els ho exigia el context respectiu en no haver-se decantat cap dels dos per l'habitual traducció positiva del verb εἴκω.

Cal pensar, doncs, que la força i la gràcia descriptiva del conjunt de la nova frase deu haver impedit a Riba d'adonar-se efectivament del significat estrany, contrari al de l'original grec, de la redacció negativa que al capdavant ens proposa; endemés, s'ha de remarcar que aquest vers sense l'accent del «no» restaria mètricament incomplet i caldria refer sencer el segon hemistiqui. En resum, per tant, es tracta també d'un error per inadvertència, però ara d'un notable pes objectiu i ocasionat, paradoxalment, per l'intent d'assolir una més gran fluïdesa i precisió en l'ús poètic del llenguatge.

¹⁵ Vegeu la nota 28.

3. μνηστήρεσσιν ἄεθλον ἄατον· οὐ γὰρ ὄτω (21,91)
 οὔτος μὲν δὴ ἄεθλος ἄατος ἐκτετέλεσται (22, 5)
- «escomesa,/
- val a dir, decisiva per als pretendents: car no em sembla»
 (ed. 1919, III, p. 92b)
- «Aquella decisiva empresa ja és acabada» (ed. 1919, III,
 p. 107a)
- «laissez aux prétendants cette lutte anodine: car (...) je ne crois
 pas» (Bérard, III, p. 113)
- «C'est fini maintenant de ces jeux anodins!...» (Bérard, III,
 p. 129)
- «que és empresa,/
- val a dir, *anodina* per als pretendents; car no penso/
 jo» (ed. 1953, p. 365a)
- «La famosa empresa *anodina* ja és acomplerta!» (ed.
 1953, p. 376c)

El canvi que Riba duu a terme en els dos únics textos de l'*Odissea* on surt l'adjectiu ἄατος és, si més no, discutible. Malgrat que el mot no presenta una etimologia segura, en ambdós llocs la traducció tradicional habitualment admesa com a més probable és la de: 'decisiu', 'infal·lible' (on no pot haver-hi error) o 'irrecusable' o bé, potser, 'destructiu'. Hi estan d'acord la majoria d'especialistes, incloent-hi els anteriors a Riba i als quals devia tenir accés¹⁶. De fet, tal fou la primera versió ribiana. No entraré aquí a analitzar si la traducció esmentada resulta preferible en abstracte a la defensada per altres autors, també possible lingüísticament, que en síntesi consisteix a atorgar un simple sentit actiu privatiu, en comptes de passiu o bé en comptes d'un sentit intensiu actiu, al mot ἄατος: 'inofensiu', 'anodí'. Personalment considero millor el significat apuntat al principi; afegiré, encara, que em sembla el més adequat al context. En efecte, reconeguda la relativa ironia amb què Homer vol envoltar les paraules del pretendent Antínoos quan utilitza per primera vegada a l'obra l'adjectiu mencionat, el sentit de «decisiu» esdevé més coherent amb el conjunt de l'escena que no pas el d'«anodí» (pensi's tan sols d'entrada en l'adverbi ῥηϊδίως, 'fàcilment', a l'inici del vers 21, 92, afectat per la negació del fi-

¹⁶ Tanmateix recentment, a partir d'una etimologia que podem considerar no pas més segura, alguns hi donen una traducció distinta, al capdavall paral·lela: 'insaciable' (on l'esforç que hi cal, o allò que s'hi exigeix, no té límit).

nal del vers anterior citat més amunt), i posa en evidència el valor punyent del rerafons irònic d'una manera almenys semblant. El segon context depèn del primer i no hi aporta cap matís nou des d'aquest punt de vista, si no és el de recordar, fent-la més palesa a través de l'afirmació d'Ulisses en resultar imminent la seva venjança, la càrrega irònica d'aquells mots pronunciats abans per Antínoos.

Doncs bé, Bérard afaïçona ambdós contextos, forçant-ne lleugerament el to, tal com ja ho demostra la simple lectura dels dos breus passatges transcrits de la traducció francesa¹⁷. Aconsegueix així adaptar el marc escènic perquè la introducció del terme «anodí» hi esdevingui menys inadequada. Per la seva banda, Riba realitza l'any 1919 una versió fidel, fent servir en el primer text adduït el recurs poètic consistent a encavallar entre dos (o més) versos catalans el trasllat d'un únic vers grec; val a dir que un tal encavallament¹⁸ és ben admissible si el traductor, amb tota la llibertat exigida pel respecte a la llengua pròpia, només es decanta a usar-lo, com en el cas ribià, quan li resulta necessari dins els límits precisos d'una freqüència moderada. En la segona versió poleix alguns detalls, sense donar, però, cap importància a l'encavallament esmentat, que de fet ara perllonga fins al mot inicial de l'hexàmetre següent.

¹⁷ Observi's més aviat, però, la versió del següent fragment posterior del primer context, en què Bérard subratlla la negació de l'inici i precisa l'expressió τοῖος ἀνὴρ traduint-la per 'rival':

οὐ γάρ τις μέτα τοῖος ἀνὴρ ἐν τοῖσι δὲ πᾶσιν,
οἷος Ὀδυσσεύς ἔσκεν (21, 93-94α)

«Non! ce n'est pas ici, parmi tous ces convives, qu'Ulysse a son rival» (Bérard, III, p. 113).

Les versions corresponents de Riba, en canvi, certament són més literals i s'acorden millor amb el to de l'original homèric:

«Perquè és ben cert que entre tots aqueixos d'aquí no hi ha un home
tal com era Ulisses» (ed. 1919, III, p. 92b)

«Car és ben cert que entre tots aqueixos d'aquí no hi ha un home
tal com Ulisses era» (ed. 1953, p. 365a).

¹⁸ Cal advertir que utilitzo el concepte d'encavallament donant-li un valor descriptiu que no coincideix amb el seu sentit més tècnic, sentit tècnic que podria definir-se com la manca de correspondència entre la unitat sintàctica i la unitat mètrica en un vers esdevinguda quan un de sol o tots dos confins sintàctics de l'expressió lingüística ultrapassen respectivament les fronteres del vers concret, i arriben fins al posterior o posteriors o bé ja en l'anterior tenen el punt de partença. Entès així, l'encavallament és un procediment poètic usual, el qual trobem sens dubte en Homer i en la traducció homèrica de Riba. Ara bé, entès de la forma descriptiva damunt apuntada, fa referència, com a recurs poètic del traductor, a la tensió que pot comportar el seu trasllat si adesiara excedeix, no sotmetent-se a una pura equivalència formal, les fronteres de vers rigoroses que l'original li determina.

El punt que, al contrari, cal posar en relleu és sens dubte el doble canvi de l'adjectiu «decisiva» per «anodina», on es manifesta d'una manera inequívoca l'influx exercit per Bérard. Captivat segurament per l'encert que representava subratllar el caire irònic de l'escena per mitjà d'aquesta traducció més insòlita del terme ἀάτος, d'altra banda senzilla i dúctil mètricament perquè comença amb vocal no accentuada, Riba la inclou en la nova versió refosa. No obstant això, a diferència de l'autor francès, no modifica gairebé gens el to natural descriptiu d'ambdós contextos, llevat de l'èmfasi que atorga el mot οὐτός en traduir-lo —d'una forma estrictament possible, però al capdavant excessiva— per l'adjectiu 'famos'; tal adjectiu, endemés, facilita —juntament amb «anodina»— la correcció d'un cert element rítmic millorable del segon hexàmetre (més aviat que a la primera síl·laba àtona del vers, cal referir-se a l'accent secundari sobre la síl·laba inicial de la paraula «decisiva», tan sols separat per una àtona de l'accent propi d'aquest mateix mot) en la versió de l'any 1919.

És a dir, Riba respecta molt l'original, i no s'avé, doncs, a traslladar-lo afaiçonant-ne el context com Bérard; així i tot, tanmateix inspirant-s'hi s'arrisca a emprar una traducció agosarada, mal que ha de fer-li minvar aleshores la deguda coherència amb la resta de l'escena si no és que s'hi afegeixen —però ja hem vist com ell a penes s'ho permet— uns matisos expressius que la literalitat del poema grec no sembla pas que justifiqui. Per tant, com deia al principi i per les raons de sentit del terme i, sobretot, d'adequació al conjunt que he exposat després, crec que la solució adoptada per Riba aquí és una opció almenys discutible o dubtosa, fruit ambigu de la influència parcial rebuda. Ara bé, això no significa ni de bon tros, atesa la mera possibilitat de l'altra interpretació, que es pugui qualificar simplement d'opció equivocada.

II — *El segon tipus d'opcions discutibles és més senzill d'analitzar. Es tracta del que podria anomenar-se ampliació hexamètrica en la traducció catalana.*

En efecte, el nombre total de versos de cadascuna de les edicions ribianes resulta superior al nombre de versos que componen el text grec d'Homer; és per això, probablement, que en cap de les dues versions Riba no numera pas llurs respectius hexàmetres. S'explica el fet perquè, com a traductor i en la utilització del recurs poètic de l'encavalla-

ment abans descrit, de vegades no es limita a fer-ne un ús compensatori, segons el qual un encavallament esdevé equilibrat per un altre o per el trasllat més breu d'un vers contigu, sinó que empra una mena d'enllaç continuat o de sèrie ininterrompuda d'encavallaments que duen a la creació d'una hexàmetre addicional conclusiu del procés.

Aquest fenomen es dona a la primera edició força més abundantment que a la segona, on ha quedat reduït a trenta casos. Una tal reducció és ben significativa del parer ribià, a qui devia semblar defectuosa en la versió de l'any 1919 la freqüència relativament notable d'un recurs poètic que, al cap i a la fi, podia tenir una certa gràcia compositiva i resultar també prou legítim només si s'utilitzava molt rarament. Doncs bé, malgrat l'esforç de Riba per disminuir-ne el nombre de casos en la nova edició, de tota manera considero excessiu que hi hagi al capdavant encara trenta hexàmetres afegits. Fins i tot, potser no hauria d'haver-n'hi cap si pensem en una fidelitat més exacta a l'economia de l'original homèric, però val a dir que se'm fa difícil d'afirmar-ho amb una certesa absoluta perquè reconec ahora la llibertat poètica de què ha de gaudir el traductor. En definitiva, per tant, i bé que comporta aspectes parcialment positius, crec que l'opció d'aquesta ampliació hexamètrica, ni que sigui tan mínima, resulta més aviat, si més no, qüestionable.

Presentaré ara els trenta casos seguint l'ordre tradicional dels cants de l'*Odissea*; cada punt de partida està constituït per un conjunt que pot ser d'un a cinc versos grecs, els quals originen, respectivament, de dos a sis versos en la traducció catalana de Riba.

1. Dos hexàmetres grecs (2, 369-370) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«Resta, doncs, (...) / poc n'has (...) / (...) a la ventura de l'ona» (p. 49b)
2. Dos hexàmetres grecs (3, 116-117) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«fent-me preguntes (...) / els divinals aqueus (...) / (...) contrada paterna» (p. 55c)
3. Dos hexàmetres grecs (3, 295-296) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«el llebeig (...) / contra el morrot (...) / (...) la immensa onada contrasta» (p. 61b)

4. Cinc hexàmetres grecs (3, 439-443) són traduïts pels sis hexàmetres catalans següents:
«I aleshores (...) / la vedella (...) / del celler (...) / i a l'altra mà (...) / i amb la destal (...) / (...) a punt de ferir la vedella» (p. 66b)
5. Un hexàmetre grec (4, 527) és traduït pels dos hexàmetres catalans següents:
«no volent (...) / (...) de la seva fogosa bravura» (p. 84a)
6. Dos hexàmetres grecs (6, 66-67) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«Ella parlava (...) / d'anomenar (...) / (...) i li va dir en resposta» (p. 116b)
7. Un hexàmetre grec (6, 305) és traduït pels dos hexàmetres catalans següents:
«on és la meua mare (...) / (...) a la resplendor de la flama» (p. 123b)
8. Dos hexàmetres grecs (7, 14-15) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«I era llavors (...) / el camí de la vila (...) / (...) en el seu amor per Ulisses» (p. 125c)
9. Tres hexàmetres grecs (7, 129-131) són traduïts pels quatre hexàmetres catalans següents:
«Dintre (...) / pertot arreu (...) / del llinar (...) / (...) a treure aigua la gent de la vila» (p. 129b)
10. Un hexàmetre grec (7, 278) és traduït pels dos hexàmetres catalans següents:
«Quan jo estava maldant (...) / (...) m'hauria fet violència» (p. 133c)
11. Dos hexàmetres grecs (8, 85-86) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«se la tirà (...) / bella (...) / (...) fil a fil per sota les celles» (p. 138c)
12. Tres hexàmetres grecs (8, 437-439) són traduïts pels quatre hexàmetres catalans següents:
«i el foc (...) / i s'escalfava (...) / del tresor (...) / (...) els obsequis magnífics» (p. 149c)

13. Dos hexàmetres grecs (9, 25-26) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«Ara, la meua (...) / és la que està (...) / (...) el sol del matí i del migdia» (p. 156a)
14. Tres hexàmetres grecs (9, 51-53) són traduïts pels quatre hexàmetres catalans següents:
«Tot seguit (...) / com els fullams (...) / Llavors (...) / (...) dolors a balquena» (pp. 156c-157a)
15. Cinc hexàmetres grecs (9, 232-236) són traduïts pels sis hexàmetres catalans següents¹⁹:
«emparat (...) / dins el coval (...) / I portava (...) / per al foc (...) / fent un terrabastall (...) / (...) al fons de tot de l'esplugua» (p. 163a)
16. Dos hexàmetres grecs (9, 244-245) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«I aleshores (...) / i les cabres belants (...) / (...) a la seva lletera» (p. 163b)
17. Dos hexàmetres grecs (9, 341-342 = 9, 244-245) són traduïts (p. 166b) pels tres mateixos hexàmetres catalans acabats de citar.
18. Tres hexàmetres grecs (9, 384-386) són traduïts pels quatre hexàmetres catalans següents:
«el faig giravoltar (...) / amb la barrina (...) / van donant l'impuls (...) / (...) fa via, allí sempre» (pp. 167c-168a)
19. Dos hexàmetres grecs (9, 389-390) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«i una vegada (...) / en rodó les parpelles (...) / (...) del foc que hi prenien» (p. 168a)

¹⁹ Deixo de banda el vers anterior (9, 231) perquè Riba el tradueix en un únic hexàmetre. Això no obstant, la versió d'aquest hexàmetre inclou a la fi el participi «havent-nos», que en part pot recollir el sentit de *kai autoi* (9, 231) i en part ha de referir-se a *aivóuevoi* (9, 232) bo i atorgant-li un valor temporal de passat; d'alguna manera, doncs, conté l'inici de la traducció de 9, 232. Si ho considerem així, llavors podria afirmar-se que, per mitjà de la sèrie normal d'encavallaments, els cinc versos grecs citats més amunt (9, 232-236) són traduïts al català en set versos i no en sis tan sols. Amb tot, però, ja que al final del procés resulta afegit només un nou hexàmetre, he preferit a la llista no diferenciar dels altres aquest cas, potser endemés a penes distint.

20. Dos hexàmetres grecs (10, 23-24) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents²⁰:
«Èol em dóna (...) / ve a fermar-lo (...) / (...) ni una mica de brisa» (p. 175a)
21. Dos hexàmetres grecs (10, 522-523) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents:
«prometent que (...) / immolaràs (...) / (...) amb coses preades» (p. 192a)
22. Dos hexàmetres grecs (11, 30-31 = 10, 522-523) són traduïts, d'una manera gairebé idèntica que els acabats de citar —només amb dos canvis exigits pel context en les terminacions personals—, pels tres hexàmetres catalans següents:
«prometent que (...) / immolaré (...) / (...) amb coses preades» (p. 194b).
23. Quatre hexàmetres grecs (11, 240-243) són traduïts pels cinc hexàmetres catalans següents:
«Doncs, anava sovint (...) / de l'Enipeu (...) / se li va fer semblant (...) / a les goles del riu (...) / (...) com una muntanya» (pp. 200c-201a).
24. Quatre hexàmetres grecs (11, 412-415) són traduïts pels cinc hexàmetres catalans següents:
«Tal vaig morir (...) / homes (...) / com uns bacons (...) / d'un senyor (...) / (...) d'un convidat de gran festa» (p. 206a)

²⁰ El primer hemistiqui del primer vers català no correspon al que diu el text grec en cap dels dos versos. Seguint Bérard d'una forma fins i tot gairebé literal (!) quan tradueix l'esmentat hemistiqui, Riba s'inspira en el text homèric (δῶκε...) del començament d'un dels hexàmetres anteriors (10,19), que abans ha traslladat precisament sense explicitar el sentit del mot inicial que ara li és útil. Malgrat això, tanmateix val a dir que també aquí es tracta de dos hexàmetres grecs traduïts en tres hexàmetres catalans, amb un vers addicional conclusiu de la petita sèrie d'encavallaments.

Ara bé, altrament s'ha de subratllar, però, que ens trobem davant d'un fenomen força insòlit perquè l'equivalent ampliació hexamètrica no ha estat efectuada a la primera edició. En aquest cas concret, doncs, i en dos més que veurem de seguida, Riba actua al contrari de com a la segona versió acostuma a procedir en la seva labor de refosa, ja que, en lloc d'intentar reduir el nombre de versos de la traducció de l'any 1919 que li resulten sobers, es decideix, en canvi, a introduir-hi un nou hexàmetre.

25. Dos hexàmetres grecs (14, 425-426) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents²¹:
«I colpí (...) / que deixà (...) / (...) després el socarren» (p. 259b)
26. Tres hexàmetres grecs (18, 95-97) són traduïts pels quatre hexàmetres catalans següents:
«Descarregant (...) / Iros (...) / sota l'orella (...) / (...) una glopada vermella» (p. 319a)
27. Tres hexàmetres grecs (19, 228-230) són traduïts pels quatre hexàmetres catalans següents:
«entre els dos peus (...) / un cervatell (...) / i s'admirava tothom (...) / (...) el cervatell que escanyava» (p. 336c)
28. Quatre hexàmetres grecs (19, 392-395) són traduïts pels cinc hexàmetres catalans següents²²:
«Doncs (...) / ja la nafra (...) / una vegada (...) / i els seus fills (...) / (...) enmig dels homes lluaia» (p. 341c)
29. Tres hexàmetres grecs (22, 279-281) són traduïts pels quatre hexàmetres catalans següents:
«mentre Ctesip (...) / pica (...) / l'arma (...) / (...) el d'arteres idees» (p. 385a)
30. Dos hexàmetres grecs (22, 282-283) són traduïts pels tres hexàmetres catalans següents²³:
«contra la munió (...) / fou, dels pretendents (...) / (...) l'heroi Ulisses, va atènyer» (p. 385a)

III – *El tercer tipus d'opcions discutibles fa referència a un tret sorprenent de la versió ribiana de l'Odissea, gairebé exclusiu de l'edició*

²¹ Cal observar que el mot «després» pot ser una anticipació d'*aíya* (inici de 14, 427), tot i que el context del segon vers citat a la llista (14, 426) ja permet que se'n pugui precisar la traducció incloent-hi el mencionat adverbí. Si, no obstant això, considerem que de fet l'anticipació es dona, tindrem aquí el cas de quatre hexàmetres grecs (14, 425-428) que són traduïts per cinc hexàmetres catalans, els tres citats i els dos següents.

²² Es tracta del segon cas, dels tres al·ludits abans (cf. nota 20), en què l'ampliació hexamètrica no ha estat acomplerta per Riba en la primera traducció catalana, sinó que és una novetat remarcable de la segona i definitiva versió.

²³ Aquest és el tercer i últim cas d'ampliació hexamètrica introduïda només a la segona edició (cf. notes 20 i 22).

de l'any 1948 (i 1953): hi manca la traducció de dotze versos. Segurament es tracta sovint d'una simple inadvertència, en la correcció de les proves d'impremta o bé potser en la mateixa redacció; aleshores caldria parlar, més aviat que de solucions discutibles, de resultats efectius dissortats i no sempre evitables, afortunadament molt insignificants i poc nombrosos. Amb tot, en certes ocasions —i això dóna peu a pensar que deu haver-n'hi altres casos—, sembla que Riba ha suprimit a dretcienc algun vers concret, decisió que, llavors, entraria de ple en la classificació present de les opcions qüestionables.

1. τοῖσι δὲ τερπομένοισι μέλας ἐπὶ ἔσπερος ἦλθε (1, 423)
«I bo i regalant-s'hi el negre vespre els venia damunt» (ed. 1919, I, p. 33a)
A la segona edició hauria d'ocupar la línia 13 de la pàgina 37, entre el final «vingués» i el principi «I llavors». Tanmateix podem recuperar aquest hexàmetre perquè torna a sortir a l'*Odissea* (18, 306), precedit pels dos mateixos versos que aquí:
«i es delectaven així, quan el negre vespre vingué» (ed. 1953, p. 325b)
Sembla un simple error per inadvertència durant la correcció de proves²⁴.
2. ὄδῃ δὲ τις εἶπεσκε νέων ὑπερηγορόντων (2, 324)
«I (...) i així deia un d'aquells joves superbs» (ed. 1919, I, p. 48a)
A la segona edició hauria d'ocupar la línia 6 de la pàgina 48, entre el final «paraules» i el principi «En bona fe». Aquest hexàmetre també el podem recuperar perquè es troba en altres llocs del poema odissenc (4, 769 = 17, 482 = 20, 375 = 21, 361), traduït sempre de la mateixa forma per Riba:
«i tal anava dient un d'aquells minyons ufanosos» (ed. 1953, p. 91c)
S'ha de suposar que és un nou error per inadvertència, comès possiblement durant la redacció.

²⁴ El punt al final del vers anterior (1, 422), en lloc de punt i coma (tal com acaba 18, 305), no és res més que una correcció tipogràfica parcial: es restableix la coherència extrínseca del text, però sense advertir que hi falta un hexàmetre.

3. ἦδ' ἵνα μιν κλέος ἔσθλον ἐν ἀνθρώποισιν ἔχησιν (3, 78)
«i per ésser tingut en bona anomenada entre els homes»
(ed. 1919, I, p. 57c)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 25 de la pàgina 54, entre el final «preguntes» i el principi «Nèstor». Podríem recuperar aquest hexàmetre ja que ha sortit anteriorment en el primer cant (1, 95):

«i perquè sigui tingut en bona fama entre els homes» (ed. 1953, p. 25c)

Ara bé, caldria retocar l'inici, puix que en els dos versos anteriors del context que ens ocupa (3, 76-77) Riba repeteix el mot «perquè»; aquí, doncs, hi escauria «i per ser» o bé «i per ésser» (com a la primera edició), en comptes del començament transcrit «i perquè sigui». De tota manera, basant-me en el que permet d'inferir la disposició del text català, crec que és preferible de no recuperar ni retocar res per tal com la supressió de l'hexàmetre resulta probablement voluntària²⁵. A més, Bérard, de qui ja hem anat constatant la influència sobre el nostre autor, elimina de fet aquest vers i el relega a peu de plana, bo i anotant en l'aparat crític que l'ometen molts manuscrits. Arran d'això, però, s'ha de puntualitzar que amb el mètode seguit per Riba en elaborar la seva versió no s'adiu en absolut, per coherència interna, l'opció de considerar suficient un tal motiu de crítica textual quan, en canvi, no són pas suprimits diversos hexàmetres semblants (com 10, 265, entre d'altres), també exclosos per Bérard, sinó que simplement se'ls

²⁵ En efecte, comparant els dos contextos —de contingut paral·lel— que inclouen el vers, fa tota la impressió que Riba no pensa traduir-lo la segona vegada. Si no, per tal d'obtenir una traducció igual o molt semblant dels diversos llocs de l'original on hi ha un hexàmetre idèntic, com acostuma a fer sempre —llevat que el ritme poètic del passatge precis no li ho aconselli—, hauria disposat alguns versos concrets d'una manera distinta. Així, per exemple, podia haver traduït l'hexàmetre citat (1, 95) modificant-lo aproximadament segons el que acabo de proposar en el meu intent d'ajustar-lo a la nova situació (3, 78); aleshores hagués estat possible que ambdós fossin iguals. O bé, en el vers anterior al vers que falta (3, 77), en comptes de la traducció actual «perquè fes», podia haver-ne triat una altra de paral·lela a la del primer context: «per fer», equivalent a «per saber» (d'1, 94); llavors hauria estat factible de traduir el vers suprimit d'una forma gairebé idèntica que el seu antecedent: «i perquè fos tingut...», amb un petit canvi normal exigít per la diferència temporal del verb respecteiu del qual depenen, futur en el primer context (πέμψω, cf. 1, 93) i passat (aorist d'indicatiu) en el segon (ἦρχ', cf. 3, 77).

col·loca entre claudàtors. En resum, doncs, si es tracta d'una eliminació deliberada, em sembla una decisió poc coherent i, en conseqüència, força discutible.

4. ἄλλὰ τὰ μὲν μοι εἶπε γέρων ἄλιος νημερτής (4, 349)

«ans de totes/

les coses que el vell de la mar que quan parla no s'erra va dir-me» (ed. 1919, i, p. 87a)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 27 de la pàgina 78, entre el final «d'enganyar-te» i el principi «jo t'ho reportaré». Aquesta vegada també podem recuperar l'hexàmetre que falta perquè torna a sortir més endavant (17, 140), penúltim d'un conjunt de divuit versos iguals als d'aquí (17, 124-141 = 4, 333-350):

«sí, tot el que va dir-me un dels Vells de la mar que no erren» (ed. 1953, p. 301b)

Sembla una simple equivocació per inadvertència durant la correcció de proves.

5. τυτθόν, ἐδεύησεν δ' οἰήϊον ἄκρον ἰκέσθαι (9, 483)

La traducció del vers manca fins i tot a la primera edició (cf. II, p. 24b), probablement ja que és l'objecte d'una antiga atetesi. Així mateix, Bérard el relega a peu de plana, on recull alhora l'opinió dels comentaris antics sobre la inadequació de l'hexàmetre al seu context immediat. Riba, doncs, no fa sinó mantenir senzillament a la segona versió, sens dubte basant-se també en l'autoritat de l'editor francès, l'actitud adoptada l'any 1919, però crec que, malgrat això, la seva opció no té prou coherència interna dins l'àmbit de la traducció refosa, perquè, tal com he apuntat més amunt, la solució sistemàticament triada per Riba en casos comparables és la de col·locar entre claudàtors els corresponents versos dubtosos.

Cal afegir que a la segona edició l'hexàmetre exclòs hauria d'ocupar la línia 33 de la pàgina 170, entre el final «blavenca» i el principi «El mar». Endemés, resultaria possible de recuperar aquest vers ja que després surt de nou (9, 540), seguit d'un hexàmetre idèntic i precedit d'un altre de molt semblant als respectius versos posterior i anterior de l'hexàmetre que aquí falta:

«just a frec del timó, que ve d'un no res com no hi pega» (ed. 1953, p. 172c)

Amb tot, potser s'hauria de retocar l'inici, o bé el del vers precedent (9, 482), car, si no, ambdós començarien de la mateixa manera («just»), cosa que el traductor català evita en el context paral·lel (cf. 9, 539-540). De fet, però, això precisament demostra, unint-ho a l'absència esmentada de l'hexàmetre a la primera edició, la intenció de Riba de no incloure'l tampoc a la segona, ja que altrament hauria disposat el context concret d'una forma més oportuna. En conclusió, per tant, es tracta d'una supressió deliberada i, bé que en part críticament defensable, em sembla al capdavant discutible perquè revela una certa incoherència.

6. Ὡς ἐφάμην, τοῖσιν δ' ἐπεπίθεται θυμὸς ἀγῆνωρ (10, 550)
«Així feia jo, i el cor generós va deixar-se'ls convèncer»
(ed. 1919, II, p. 50b)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 31 de la pàgina 192, entre el final «Circe» i el principi «Ara». Aquest hexàmetre el podem recuperar perquè es troba en altres llocs de l'obra (12, 324 = 19, 148), traduït sempre de la mateixa manera per Riba:

«Tal deia jo, i el cor generós se'ls deixava convèncer» (ed. 1953, p. 224c)

S'ha de suposar que és un error per inadvertència, més aviat durant la redacció.

7. Τηλέμαχος, φίλος υἱὸς Ὀδυσσεύος θεῖοιο (15, 63)
«/ (...) Telèmac, fill amorós d'Ulisses diví» (ed. 1919, II, p. 139b)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 9 de la pàgina 265, entre el final «escometent-lo» i el principi «Fill d'Atreu». Podríem potser recuperar aquest hexàmetre perquè surt novament més endavant (15, 554 = 17, 3 = 20, 283 = 21, 432), traduït per Riba de diverses maneres, d'acord amb el ritme poètic de cada context²⁶; l'única traducció que s'adaptaria aquí, perquè té l'extensió exacta d'un hexàmetre català, seria la de 17, 3:

²⁶ De vegades encavalla la traducció entre dos versos: 15, 554 (p. 281a) i 20, 283 (p. 357c); o bé, prescindeix de l'epítet usual θεῖοιο ('diví'): els dos hexàmetres acabats de citar i 21, 432 (p. 376b). Ja he comentat una tal variació anteriorment, a la fi de l'apartat sobre les *Troballes expressives*.

«Telèmac, fill d'Ulisses el divinal, que l'amava» (ed. 1953, p. 297a)

Ara bé, en el context present, tot just abans d'adreçar Telèmac la paraula a Menelau, no hi escau gaire el final de vers «que l'amava» car, malgrat fer referència a la relació entre pare i fill, es podria, en canvi, malentendre en interpretar-se espontàniament que Menelau n'era l'objecte. Val a dir, doncs, que ens trobem de nou davant la impossibilitat real d'obtenir indirectament la versió autèntica de Riba d'un hexàmetre absent de la segona edició, particularment en aquest cas en què les traduccions ribianes paral·leles del mateix hexàmetre no són idèntiques, sinó que depenen del context respectiu. Ultra això, atès que Bérard exclou el vers i el relega a peu de plana perquè molts manuscrits l'ometen, es pot conjecturar que Riba, com en altres ocasions semblants ja examinades, l'elimina a dretcienc. Si és així, haig de repetir que em sembla una solució poc coherent i, en definitiva, bastant qüestionable.

8. βῆ δ' ἰέναι μέγαρόνδε σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξίν (16, 413)
«I ella va anar-se'n cap a l'estada, amb les dones serventes»
(ed. 1919, II, p. 173a)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 29 de la pàgina 294, entre el final «col·lotges» i el principi «I, en arribar». La llàstima és que aquest hexàmetre, com tots els altres quatre que a continuació comentaré, no resulta pas recuperable perquè no torna a sortir a l'*Odissea*²⁷.

Crec que es tracta d'un error per inadvertència, probablement durant la redacció.

9. αἰδοίως δ' ἀπόπεμπον ἔϋσσέλμου ἐπὶ νηός (19, 243)
«i amb tota honor li doní comiat dalt la nau ben pontada»
(ed. 1919, III, p. 57b)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 9 de la pàgina 337, entre el final «franja» i el principi «Més et diré». Tampoc no és un hexàmetre recuperable, com el vers del cas anterior.

²⁷ Deixo de banda, en aquests cinc casos finals, l'exposició i discussió de possibles reconstruccions per parts, a base de combinar les traduccions fetes per Riba, en altres llocs de la segona edició, dels sintagmes o mots que apareixen en els cinc hexàmetres al·ludits, absents de l'edició de l'any 1948 (i 1953) i alhora únics en tota l'*Odissea*. És una empresa factible i no gaire complexa, però ara no és el moment d'endinsar-nos en un afer que al capdavant pot considerar-se superflu.

Crec igualment que és un error per inadvertència, més aviat durant la redacció.

10. ἀνδράσιν ἢδὲ γυναῖξιν ἀνὰ χθόνα πουλυβότειραν (19, 408)
«/ (...) homes i dones, per la terra nodrissa» (ed. 1919, III, p. 63a)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 9 de la pàgina 342, entre el final «venia» i el principi «sigui». Com en els dos casos anteriors, l'hexàmetre no resulta pas recuperable.

D'altra banda, s'ha de subratllar que es tracta d'un vers especial, on es requeria sens dubte un cert deteniment, car els dos versos traduïts que havien d'emmarcar-lo i ara van seguits (19, 407 i 409) contenen cadascun una paraula en lletra cursiva: *ulcerat* (19, 407) i *Ulisses* (19, 409). Aquesta doble innovació tipogràfica, Riba la manleva de Bérard; l'autor francès, a més, col·loca entre parèntesis precisament la traducció de tot l'hexàmetre grec intermedi (19, 408), l'hexàmetre que falta a la segona versió catalana. En vista d'això, cal suposar que l'absència esmentada no és deguda a una inadvertència durant la redacció, atesa la cura amb què àdhuc s'hi fan distincions en els tipus de lletra, sinó presumiblement durant la correcció de proves, equivocació explicable a partir de la possible presència de parèntesis igualment manlevats en el text que Riba enllestia. Ara bé, de tota manera aquí ens trobem davant d'un oblit estrany tenint en compte les circumstàncies que l'envolten; potser caldria, doncs, pensar també, com a interpretació alternativa, en una omissió voluntària, suggerida pels al·ludits parèntesis dins els quals Bérard tanca el trasllat del vers que examinem; l'opció ribiana, aleshores, s'hauria de qualificar d'errònia o, almenys, de molt discutible. Fet i fet, però, la interpretació que comparativament em sembla més probable és que es tracta només d'un nou cas, certament força peculiar, d'inadvertència.

11. εἶ νυ καὶ αὐτὸς ἐγὼ φράσομαι καὶ εἶσομ' ἐκάστην (19, 501)
«Prou jo les remarcaré i aniré coneixent a cad'una» (ed. 1919, III, p. 66a)

A la segona edició hauria d'ocupar la línia 2 de la pàgina 345, entre el final «No cal» i el principi «Calla'm». Com en els tres casos precedents, dissortadament aquest hexàmetre esdevé irrecuperable.

Crec que és un error per inadvertència, sobretot durant la redacció.

12. λώβη γὰρ τάδε γ' ἐστὶ καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι (24,433)
«Car és un oprobi fins pels naixedors de saber-ho» (ed. 1919,
III, p. 157c)

A la segona edició hauria d'ocupar la darrera línia de la pàgina 419, després del final «per sempre», i abans del principi «si dels nostres» de la plana següent. Tampoc no és un hexàmetre recuperable, com en els quatre casos anteriors.

Sembla que es tracta així mateix d'un error per inadvertència, probablement durant la redacció.

Com a cloenda, arran de les crítiques concretes que acabo d'exposar sobre les opcions discutibles clares de la segona traducció de l'*Odissea* duta a terme per Riba, d'altra banda molt minses relativament dins un poema de més de dotze mil versos, val a dir que tanmateix no n'enfosqueixen pas l'extraordinària qualitat apuntada al principi, ni en el seu conjunt ni en la seva profusió de detalls positius, dels quals, precisament, n'he ofert abans tot just una tria merament indicativa. Espero que totes les dades damunt presentades, en llur diversitat complementària, aportin, si més no, prou elements objectius perquè, en una comparació atenta del text català amb el text grec, hom pugui comprovar la validesa d'aquesta avaluació conclusiva global.

Endemés, però, pel que fa a l'esmentada qualitat de la versió ribiana, cal posar encara en relleu un altre punt important, que tan sols mencionaré ja que convé analitzar-lo d'una manera específica i detinguda, i serà millor, doncs, a causa de l'extensió que això requereix, d'abordar-ho a part adequadament. M'estic referint al fet que esdevé ben manifesta alhora des d'una perspectiva formal: no solament la categoria poètica del llenguatge català emprat i la fidelitat al contingut de l'original resulten remarcables, sinó també la forma ensems creativa i fidel d'usar una norma de versificació catalana manllevada d'aquella que s'utilitza en el poema grec, exigència mètrica que ens perfila i arrodoneix el quadre de trets rellevants de la vasta labor traductora d'Homer realitzada per Riba de què aquí s'ha tractat²⁸.

²⁸ Quant als aspectes de caire mètric d'una tal versió poètica ribiana, vegeu J. CORS I ΜΕΥΑ, «Carles Riba i l'adaptació de l'hexàmetre al català en la seva traducció de l'"Odissea"», que es publicarà properament a la revista *Els Marges* (Barcelona, 1988-1989).